

ΠΡΟΣ ΘΕΣΕΙΣ ΑΣΦΑΛΟΥΣ ΑΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑΣ

Dr. Barry Mason

Ινστιτούτο Οικογενειακής Θεραπείας, Λονδίνο

Πρωτότυπη Δημοσίευση:

Mason, B. (1993). Towards Positions of Safe Uncertainty. *Human Systems: The Journal of Systemic Consultation & Management*. Vol. 4., 189-200

Μετάφραση: Άγγελος Αλεξιάδης

Επιμέλεια: Γ. Κεσίσογλου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αυτό το άρθρο εξετάζει τη θέση της βεβαιότητας και της αβεβαιότητας στη θεραπευτική πρακτική. Υποδεικνύει πως για πολλούς έχει υπάρξει μια θεωρητική στροφή στον τομέα της οικογενειακής θεραπείας από την πρώτη στη δεύτερη προσέγγιση. Για να υπάρχει συνοχή με αυτήν τη μετατόπιση στη θεωρία, απαιτούνται αλλαγές στην πρακτική αναφορικά με αυτόν τον διαφορετικό τρόπο σκέψης. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτή η συνοχή, το άρθρο προτείνει τη δημιουργία ενός απλού πλαισίου λειτουργίας της βεβαιότητας και επισημαίνει τον τρόπο εφαρμογής του σε αρκετά διαφορετικά περιβάλλοντα, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης.

Πρόλογος

Ένα απόγευμα Σεπτεμβρίου του 1974 στην ηλικία των 26, αποφάσισα να κάνω το πρώτο μου ταξίδι στην Αμερική. Την επόμενη μέρα κανόνισα 3 εβδομάδες διακοπές που θα ξεκινούσαν από τις δυτικές μέχρι και τις ανατολικές ακτές.

Ανυπομονούσα για αυτήν την περιπέτεια με ένα αίσθημα ενθουσιασμού, θέλοντας πολύ να ξαναδώ κάποιους ανθρώπους που είχα γνωρίσει πέρυσι στην Ευρώπη κάνοντας ωτοστόπ.

Κυβερνητική, Συστήματα, Ριζώματα: Σεμινάριο Θεωρίας, Φιλοσοφίας και Ιστορίας της Συστημικής/Οικογενειακής Θεραπείας

Μερικές μέρες αργότερα τηλεφώνησα στους γονείς μου για το εβδομαδιαίο μας τηλεφώνημα και μίλησα πρώτα με τη μητέρα μου. Της ανέφερα πως θα πήγαινα στην Αμερική για 3 εβδομάδες, πως θα πετούσα την τάδε ημερομηνία και θα γυρνούσα την τάδε ημερομηνία. Υπήρξε μια μικρή παύση. Και είπε «Ρε Μπάρι, πότε επιτέλους θα νοικοκυρευτείς;» και πρόσθεσε, «Δεν μπορώ να καταλάβω γιατί θες να πας σε αυτά τα μέρη. Τα έχεις όλα στην Ουαλία.» Το γεγονός πως μερικά χρόνια αργότερα οι γονείς μου μετακόμισαν στην Αγγλία είναι ίσως ένα σημάδι πως πρέπει κανείς να διατηρεί μια θέση σχετικής αβεβαιότητας.

Αρκετά χρόνια αργότερα βρισκόμουν στην κουζίνα μου, κοιτώντας τον κήπο από κάτω, όταν είδα τη γάτα μου και έναν σκύλο που ερχόταν συχνά να επαναλαμβάνουν μια ρουτίνα λες και ήταν γραμμένη σε σενάριο. Η γάτα έτρεχε πάνω-κάτω στον κήπο με τον σκύλο να την κυνηγάει. Ήταν μια συνηθισμένη ιστορία και ανάλογα αν την κοιτάς από την πλευρά της γάτας ή του σκύλου, μπορεί να την περιγράψεις είτε ως «Η γάτα έτρεξε πρώτη οπότε ο σκύλος την κυνήγησε» είτε ως «ο σκύλος έτρεξε πρώτος οπότε η γάτα το έβαλε στα πόδια». Στην άκρη του κήπου, η γάτα μου ξαφνικά σταμάτησε αντί να πηδήξει πάνω από το φράχτη. Αμέσως σταμάτησε και ο σκύλος ο οποίος έμοιαζε μπερδεμένος. Ήταν λες και ο σκύλος έλεγε «Τι κάνεις τώρα, δεν λειτουργεί έτσι, εσύ τρέχεις, εγώ κυνηγάω και μετά πηδάς πάνω από το φράχτη.» Δεδομένου ότι έχω μια ελαφρά τάση να υπερεκτιμώ την ακαδημαϊκή λαμπρότητα της γάτας μου, θα μπορούσε κανείς να πει πως η γάτα μου προσπαθούσε να αλλάξει μια μεταβλητή σε αυτήν την σχέση και η αντίδραση του σκύλου φανέρωνε σαν να προσπαθούσε να αντιληφθεί τη νέα αλλαγή στη σχέση (Bateson, 1973). Η σχέση μεταξύ της γάτας μου και του σκύλου έδειχνε να έχει αλλάξει μετά από αυτό. Σαν να ήταν μια κάπως τεταμένη αντρική φιλία!

Αυτές οι δύο ιστορίες εικονογραφούν θέματα που έχω εξετάσει αναφορικά με τις έννοιες της βεβαιότητας και της αλλαγής. Ένας συνάδελφός μου στο Ινστιτούτο Οικογενειακής Θεραπείας στο Κάρντιφ, ο Τζεφ Φαρις, έθεσε μια ερώτηση στους συμμετέχοντες ενός εργαστηρίου που διηύθυνε σχετικά με θέματα βεβαιότητας και αβεβαιότητας. Ρώτησε εάν αντιλαμβάνονταν την αβεβαιότητα κυρίως ως ένα μονοπάτι προς τη δημιουργικότητα ή ένα μονοπάτι προς την παράλυση. Σκεπτόμενος αυτό συνδυαστικά με την τηλεφωνική συζήτηση που είχα με τη μητέρα μου, το επίπεδο αβεβαιότητας της, σε σχέση με τα σχέδιά μου, φάνηκε πιο κοντά στο άκρο του άξονα που σημειώνεται με την έννοια της παράλυσης. Διστάζω να προχωρήσω περαιτέρω στην ιστορία με τα ζώα.

Μου φαίνεται λογικό πως όλοι, κατά καιρούς, περνάμε φάσεις που επιζητούμε τη βεβαιότητα, ωστόσο συμφωνώ με τον Φάρις πως αυτό πράγματι μπορεί να συμβάλλει σε μια κατάσταση παράλυσης και έλλειψης δημιουργικότητας, αν και προφανώς ένας βαθμός αντιλαμβανόμενης βεβαιότητας είναι σημαντικός για να μας βοηθήσει να προχωρήσουμε με δημιουργικό τρόπο στη ζωή μας. Όσο έγραφα αυτό το άρθρο, η Σομαλία επλήγη από λοιμό και ακόμα και τώρα διάφορα μέρη στη Βοσνία έχουν έλλειψη τροφίμων. Προκειμένου να ζήσουμε με τις αβεβαιότητες της ύπαρξης χρειαζόμαστε τη βεβαιότητα των προς το ζην.

Σε αυτό το άρθρο, θέλω να προτείνω στον κόσμο ένα προσιτό πλαίσιο για να σκεφτούν και να αντιμετωπίσουν τα διλήμματα που αντιμετωπίζουν στη δουλειά τους. Πρόκειται για ένα πλαίσιο που βοηθά τους ανθρώπους να πάρουν θέση όταν αντιμετωπίζουν ζητήματα βεβαιότητας και αβεβαιότητας. Όπως έχει πει και ο συγγραφέας Salman Rushdie (1988):

«Μου φαίνεται πως η αμφιβολία είναι μια βασική έννοια ενός ανθρώπου του 20ου αιώνα. Ένα από τα πράγματα που μας συνέβησαν τον 20ο αιώνα ως ανθρώπινο είδος είναι πως μάθαμε πόσο εύκολα καταρρέει η έννοια της βεβαιότητας. Δεν μπορούμε πλέον να έχουμε μια σταθερή αντίληψη για οτιδήποτε - το τραπέζι που καθόμαστε, το χώμα που πατάμε, οι επιστημονικοί νόμοι - είναι τώρα γεμάτοι αβεβαιότητα¹».

Μια δυτική επιστημονική² άποψη που κερδίζει συνεχώς έδαφος υποδηλώνει ότι η αβεβαιότητα, αντί της βεβαιότητας, είναι το κυρίαρχο χαρακτηριστικό στον κόσμο και, συνεπώς, των σχέσεων. Πράγματι, ο Heisenberg ανακάλυψε κάτι που «τάραξε τα ίδια τα θεμέλια των 'επιστημών που βασίζονται στην ακρίβεια'» (Capra, 1988). Ανακάλυψε πως «Υπάρχουν όρια, πέρα από τα οποία δεν μπορούμε να μετρήσουμε με ακρίβεια, όπως και με τις φυσικές διεργασίες» (Zukav, 1979). Αν μετρήσουμε μια παράμετρο (Α) με ακρίβεια, η συναρτώμενη της προς μέτρηση (Β) εμπεριέχει μεγάλη αβεβαιότητα και αντίστροφα. Ο παρατηρητής έρχεται τώρα στην εξίσωση, δεδομένου ότι ένα από τα συμπεράσματα της αρχής της αβεβαιότητας, είναι η ιδέα «ότι δεν μπορεί να παρατηρηθεί κάτι χωρίς να μεταβληθεί η κατάστασή του» (Zukav, ο.π.). Ο παρατηρητής είναι λοιπόν μέσα στο σύστημα.

Ο Heisenberg (1958) το διατύπωσε συνοπτικά λέγοντας «ό,τι παρατηρούμε δεν είναι η ίδια η φύση, αλλά η φύση εκτεθειμένη στον τρόπο με τον οποίο την μελετάμε». Πιο πρόσφατα, ο Capra (1988) το έθεσε με τον εξής τρόπο «Η αρχή της αβεβαιότητας μετρά το εύρος στο οποίο ο επιστήμονας επηρεάζει τις ιδιότητες των παρατηρούμενων αντικειμένων μέσω της διαδικασίας της μέτρησης... (Έτσι) οι επιστήμονες δεν μπορούν πλέον να υποδυθούν το μονομερή ρόλο των παρατηρητών· είναι ενεργά εμπλεκόμενες στο πεδίο που παρατηρούν». Όπως έχει επισημάνει ο Von Foerster (1990), εκείνοι που πίστευαν πως οι παρατηρητές μπορούν να παρατηρούν χωρίς να επηρεάζουν «φοβούνταν να εισέλθουν στην απαγορευμένη ζώνη της παρατήρησης της ίδιας της πράξης της παρατήρησης».

1 Εξαιτίας ενός λάθους των εκδοτών κατά την εκτύπωση του άρθρου, λείπει μια υποσημείωση στην σελίδα 190 σχετικά με την παραπομπή του Rushdie. Αυτή είναι η εξής:

Αυτό δεν σημαίνει πως μια συγκεκριμένη πραγματικότητα (π.χ ένα τραπέζι) δεν υπάρχει. Καταλαβαίνω πως ο Rushdie βλέπει την πραγματικότητα τόσο ως συγκεκριμένη όσο και ως έναν ορισμό της σχέσης, που περιλαμβάνει και αυτόν που ορίζει. Όπως έχει πει ο Von Foerster (1990) - δεν κατασκευάζουμε την πραγματικότητα, αλλά τον ορισμό μας πάνω στην πραγματικότητα. (δείτε επιπρόσθετα την παραπομπή στον Von Foerster).

2 Ο Hawking (1988) έχει υποδείξει ότι «σίγουρα δεν μπορεί κανείς να προβλέψει με ακρίβεια τα μελλοντικά γεγονότα εφόσον δεν μπορεί καν να μετρήσει ακριβώς την παρούσα κατάσταση του Σύμπαντος!»

Εκείνος θεωρεί την αντικειμενικότητα ως «ένα εργαλείο για να αποφευχθεί η ανάληψη ευθυνών».

Βεβαιότητα, Αβεβαιότητα και Οικογενειακή Θεραπεία

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70, η οικογενειακή θεραπεία ήταν σε μεγάλο βαθμό αυτό που έχει γίνει γνωστό ως πρώτης τάξης προσέγγιση (Hoffman, 1985). Μια οικογένεια θα ερχόταν με κάποιο πρόβλημα, ο θεραπευτής θα ανακάλυπτε/έκανε διάγνωση τι δεν πήγαινε καλά και με τη χρήση των δεξιοτήτων και της εμπειρίας του, θα τους επανάφερε στην 'υγιή ζωή'. Οι θεραπεύτριες της πρώτης προσέγγισης ουσιαστικά θα ξεκινούσαν από τη θέση των ειδημόνων και οποιοσδήποτε δυσκολίες αντιμετώπιζαν συνήθως θα ήταν σε αυτό το πλαίσιο.

Αυτός ο τρόπος σκέψης ξεκίνησε να αμφισβητείται έντονα και έχουν γίνει σημαντικές αλλαγές στον τρόπο που σκέφτονται οι επιστήμονες του χώρου τα τελευταία 10 χρόνια. Υπήρξε μια μετατόπιση από την έννοια της βεβαιότητας, μια μετάβαση σε μια δεύτερης τάξης προσέγγισης (Hoffman, 1985), μια θέση εξαρτώμενη από τον παρατηρητή. Η οικογενειακή θεραπεία έχει, θεωρητικά, ολοένα και πιο πολύ απομακρυνθεί από την έννοια της βεβαιότητας, αλλά από την άλλη (πρακτικά) δεν υπήρξε ποτέ μια παρόμοια μετατόπιση. Μπορεί να είναι ενίοτε δύσκολο να συντελεστεί αυτή η αλλαγή· μια αλλαγή προς μια δεύτερης τάξης προσέγγιση που να συνοδεύεται και από συνεκτική δράση. Για παράδειγμα, ως προς τη διαδικασία του υποθέτειν, έχω συναντήσει καταστάσεις όπου η εξοικείωση με τον σύγχρονο τρόπο σκέψης στο χώρο ακόμα συνυπάρχει με πρακτικές που σχετίζονται περισσότερο με την δεκαετία του '70. Αυτό μπορεί να μεταφράζεται στο να μπει κάποιος σε μια συνεδρία με σκοπό να αποδείξει την εγκυρότητα ή μη μιας υπόθεσης, αντί να υιοθετήσει μια στάση αβεβαιότητας που θα έστρεφε τον θεραπευτή να εξερευνήσει μαζί με την οικογένεια τις δικές τους ιδέες και νοήματα. Είναι εφικτό να είσαι πιστή στις απόψεις σου και ταυτόχρονα να υιοθετείς μια πιο ανοιχτή στάση του «μη γνωρίζω» (Knull, 1988).

Η οικογενειακή θεραπεία επηρεάστηκε από μη οικογενειακούς θεραπευτές κατά τη διαδικασία αυτής της μετάβασης στη σκέψη από την πρώτη στη δεύτερη τάξη. Επιστήμονες όπως ο Prigogine (1976) και οι Maturana και Varela (1987) τόνισαν την μη προβλεψιμότητα και την αβεβαιότητα της αλλαγής. Παρομοίως, ο Bateson (1973, 1979) έκανε μια σημαντική διάκριση μεταξύ μοτίβου και βεβαιότητας, ότι δηλαδή μπορούμε να αναγνωρίσουμε ένα μοτίβο στην πάροδο του χρόνου, αλλά δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι αυτό το μοτίβο θα παραμείνει ίδιο. «Οι συνεχείς διαδικασίες της αλλαγής τρέφονται από το τυχαίο» (Bateson, 1979).

Κυβερνητική, Συστήματα, Ριζώματα: Σεμινάριο Θεωρίας, Φιλοσοφίας και Ιστορίας της Συστημικής/Οικογενειακής Θεραπείας

Σε συμφωνία με αυτό το σκεπτικό είναι και το έργο των Anderson and Goolishian (1988, 1990, 1992) που μίλησαν για την ανάγκη η θεραπεύτρια να «είναι μια ακροάτρια με σεβασμό που θα αφήνει χώρο για έκφραση. Όσο πιο γρήγορα ένας θεραπευτής 'καταλαβαίνει' τους ανθρώπους, τόσο λιγότερη ευκαιρία υπάρχει για διάλογο και τόσο μεγαλύτερη πιθανότητα υπάρχει για παρεξήγηση» (Anderson και Goolishian, 1988). Σχετικά με αυτό, βρίσκω σαν αποτελεσματική μέθοδο με τις οικογένειες την *εγγύτητα του κρατήματος* (intimacy of restraint).

Παράλληλη με όλα αυτά είναι η έννοια της 'περιέργειας' του Cecchin (1987). Έτσι, όσο λιγότερο 'περιεργοί' είμαστε (με σεβασμό, όχι αδιάκριτοι) τόσο γρηγορότερα κατανοούμε και τόσο περισσότερο μπορεί να βρεθούμε σε μια θέση «πρώρης βεβαιότητας» (Stewart και συν. 1991). Εάν ένα από τα κεντρικά στοιχεία της θεραπείας είναι να ανοιχτεί η ιδέα της ύπαρξης άλλων πιθανοτήτων, μια διεύρυνση δηλαδή του συναισθηματικού χώρου, τότε είναι σαφώς αντιπαραγωγικό να βρισκόμαστε σε μια θέση πρώρης βεβαιότητας. Ωστόσο, πιστεύω ότι δεν πρέπει επίσης να πέσουμε στην παγίδα να συσχετίσουμε μια πεποίθηση που περιλαμβάνει αβεβαιότητα με την άποψη ότι δεν μπορούμε να αναγνωρίσουμε και την ειδημοσύνη μας. Φαίνεται ότι υπάρχει μια όλο και περισσότερο διαδεδομένη πολιτικά ορθή θέση για την ισότητα, η οποία είναι λανθασμένη. Μοιάζει να βασίζεται γύρω από τον όρο 'σύμπραξη'- οι απόψεις μας έχουν ισότιμη θέση. Αυτό μπορεί, ενίοτε, να οδηγήσει τους επαγγελματίες να ενεργούν σαν να μην έχουν καμία εξειδίκευση. Πιστεύω θα ήταν πιο βοηθητικό εάν η λέξη αντικατασταθεί από τον όρο 'συνεργασία', γιατί τότε τουλάχιστον οι διαφορές εξουσίας μεταξύ θεραπευτών και πελατών θα μπορούσαν πιο ειλικρινά να αναγνωριστούν. Ένας από τους λόγους που οι πελάτισσες έρχονται για βοήθεια είναι επειδή νιώθουν ότι οι θεραπεύτριες έχουν κάποια ειδίκευση που μπορεί να είναι χρήσιμη για εκείνες. Αντί να είμαστε ανειλικρινείς, προτείνω να προσπαθήσουμε να διατηρήσουμε μια θέση ειδήμονα, αλλά με αμφιβολίες, μια θέση που περιλαμβάνει τόσο την ειδημοσύνη όσο και την αβεβαιότητα.

Ευλογημένη να' ναι η αμφιβολία!

Σας συμβουλεύω να τιμάτε χαρούμενα και προσεκτικά εκείνον που το λόγο σας ξετάζει σαν κάλπικη μονέδα!

Άμποτε νά 'σαστε συνετοί και να μη δίνετε το λόγο σας με σιγουριά πάρα πολλή.

Την ιστορία διαβάστε και θα δείτε την ξέφρενη φυγή ανίκητων στρατών.

Παντού κάστρα απάτητα κυριεύονται και της Αρμάδας τα καράβια, που ήταν αμέτρητα σαν έκανε πανιά, στο γυρισμό εύκολα τα μετρούσες.

Μπέρτολτ Μπρεχτ (1976), Εγκώμιο στην αμφιβολία, εκδ. Θεμέλιο, μετάφραση: Μάριος Πλωρίτης

Λύσεις και Διλήμματα

Το πρόβλημα για πολλούς θεραπευτές που επιθυμούν να υιοθετήσουν τη στάση της ειδημοσύνης, αλλά με αμφιβολίες, είναι ότι η αυξανόμενη πολυπλοκότητα στους οργανισμούς και ίσως, από μια ευρύτερη οπτική, τα συστήματα πολιτικών πεποιθήσεων των χρόνων Thatcher/Reagan/Bush, έχουν σηματοδοτήσει μια μετάβαση προς τις βεβαιότητες, το να καταφέρνουμε να το κάνουμε “σωστά”, να βρίσκουμε λύσεις. Παρόλο που η αναζήτηση λύσεων μπορεί να θεωρηθεί ως θετική, ένας κίνδυνος είναι ότι μπορεί να πείσουμε στην παγίδα να βλέπουμε τις λύσεις με απόλυτους όρους. Μπλέκουμε στην αναζήτηση της “σωστής” απάντησης· κάπου εκεί έξω είναι η νέα πραγματικότητα, η λύση που περιμένει να ανακαλυφθεί. Η αναζήτηση για αυτό που είναι σωστό, η αναζήτηση λύσεων, η αναζήτηση του σωστού τρόπου, θεωρώ πως οδηγεί σε ένα ναρκοπέδιο. Μία από τις “λύσεις” στον ενδεχόμενο κίνδυνο από το Ιράν για τη Δύση πριν από λίγα χρόνια ήταν να εξοπλιστεί το Ιράκ. Αυτή η “λύση” κυριολεκτικά οδήγησε σε ναρκοπέδια.

Ένα από τα προβλήματα σχετικά με τον εντοπισμό “λύσεων” είναι ο ίδιος ο όρος “λύσεις”. Δυστυχώς, η καθημερινή σημασία που δίνεται σε αυτήν τη λέξη συνήθως περιλαμβάνει την ερμηνεία πως το πρόβλημα έχει “λήξει”. Βρες μια λύση και δεν έχεις πλέον πρόβλημα. Δεν υποστηρίζω την κατάργηση της λέξης “λύση”. Είναι μια καθημερινή λέξη που πιθανόν να αντέξει στο χρόνο. Αυτό που θέλω να καταφέρω είναι να προκαλέσω και να αμφισβητήσω μια προκατάληψη στο νόημα που συνήθως αποδίδεται σε αυτήν τη λέξη (δηλαδή “κάτι τελικό ή σταθερό”). Πιστεύω ότι αυτή η προκατάληψη εξηγεί μερικές παρανοήσεις των ιδεών της επικεντρωμένης στις λύσεις θεραπείας (solution-focused therapy).

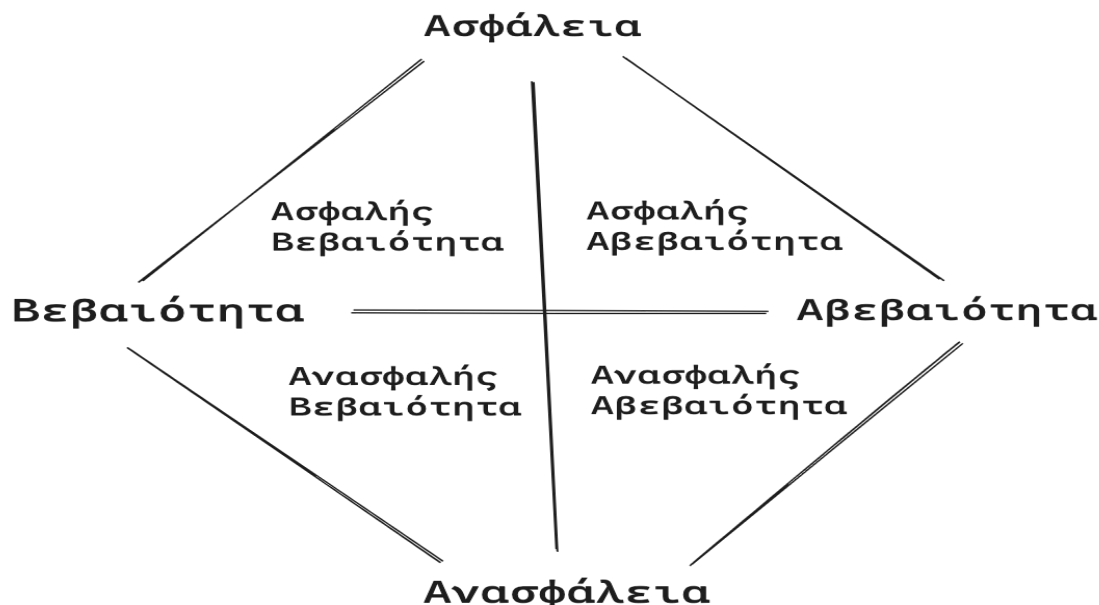
Από την ανάγνωση και την ακρόαση των ιδεών των de Shazer, Berg και O'Hanlon, δεν καταλαβαίνω να θεωρούν τη λύση ως κάτι “λήξαν”. Πράγματι, οι de Shazer και Berg (1988) έχουν συσχετιστεί με μια κονστрукτιβιστική στάση, που υπονοεί ότι δεν υπάρχει τελικότητα, καμία βεβαιότητα, δηλαδή είμαστε συνεχώς σε ροή σαν τους ποταμούς. Συνεπώς, θεωρώ ότι η έννοια του διλήμματος είναι μία πιο χρήσιμη έννοια, αλλά δεδομένου ότι η λέξη “λύση” δεν πρόκειται να εξαφανιστεί, έχω προτείνει αλλού (Mason 1989) ότι απαιτείται ένας νέος ορισμός· “ότι οι λύσεις είναι μόνο διλήμματα που είναι λιγότερο δύσκολα από το δίλημμα που είχαμε”.

Μια κεντρική ιδέα που αναδύεται από αυτά που έχουν συζητηθεί μέχρι στιγμής είναι ότι η έμφαση της σκέψης και της πρακτικής μας θα πρέπει να κλίνει προς τον εναγκαλισμό της αβεβαιότητας. Στο πλαίσιο της αβεβαιότητας υπάρχουν διλήμματα σχετικά με το πώς να μεταφραστεί αυτό στην πράξη, ενίοτε λόγω της δυσαρμονίας μεταξύ θεωρίας και πράξης και ενίοτε λόγω των προσδοκιών εντός του ευρύτερου κοινωνικού, πολιτιστικού και οικονομικού μας περιβάλλοντος. Το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο δεν

μπορούν να προβλέψουν τα αποτελέσματα των οικονομικών τους πολιτικών φαίνεται να μην έχει πολλή σημασία όταν τα ίδια τα κυβερνητικά υπουργεία ζητούν βεβαιότητα αποτελέσματος (μέσω πολύ συγκεκριμένων στόχων) για το έργο των οργανισμών που χρηματοδοτούν. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν θα πρέπει να υπάρχει καταλογισμός και κάποια δυνατότητα μέτρησης των αποτελεσμάτων, αλλά όμως θέτει προβλήματα για τους συστημικούς επαγγελματίες, οι οποίοι είναι πιο πιθανό να έχουν ως προϋπόθεση ότι για να υπάρξει αλλαγή, χρειάζεται να εισάγουμε διαφοροποίηση που να μας καθιστά λιγότερο βέβαιες για τη θέση που είχαμε (Mason, 1989). Νομίζω ότι εάν γίνουμε λιγότερο βέβαιες, είναι πιθανότερο να μπορέσουμε να γίνουμε περισσότερο δεκτικές σε άλλες πιθανότητες, άλλες ερμηνείες που μπορούμε να δώσουμε στα γεγονότα. Εάν μπορέσουμε να γίνουμε πιο ανοιχτοί σε άλλες αντιλήψεις, ανοίγουμε χώρο για τη διατύπωση και ακρόαση άλλων απόψεων.

Προς Θέσεις Ασφαλούς Αβεβαιότητας

Θα πρότεινα όταν οι πελάτες έρχονται για βοήθεια, το κάνουν με μια από τις εξής δυο συνθήκες, ανάλογα με τα διλήμματά τους: **μη ασφαλή αβεβαιότητα** ή μη ασφαλή βεβαιότητα (βλ. σχήμα 1). Στην πρώτη περίπτωση έρχονται νιώθοντας ότι πολλές από τις επιλογές τους για αλλαγή έχουν περιοριστεί. Συχνά εκφράζουν μεγάλους ενδοιασμούς για το παρόν και το μέλλον. Οι σχέσεις φαίνονται απρόσιτες, αβέβαιες και δεν ξέρουν τι να κάνουν. Υπάρχει μια μεγάλη αίσθηση ανασφάλειας. Αυτή είναι μια κατάσταση μη ασφαλούς αβεβαιότητας. (Εκείνες τις περιόδους είναι λογικό να εύχονται να έλθει μια την αλλαγή έτσι ώστε αυτά τα συναισθήματα να φύγουν). Θέλουν κάποιον να τους κάνει καλύτερα. Οι θεραπεύτριες είναι εκπαιδευμένες σε προβλήματα ψυχικής υγείας. Μια θεραπεύτρια μπορεί να αλλάξει την κατάστασή μου.) Μια θεραπεύτρια μπορεί να προσφέρει μια θέση ασφαλούς βεβαιότητας.

Σχήμα 1: Θέσεις Ασφάλειας - Βεβαιότητας

Από την άλλη μεριά, κάποιος μπορεί να αναζητήσει βοήθεια νιώθοντας ότι οι σχέσεις του είναι σε κακή κατάσταση, αλλά να είναι πολύ σαφής σχετικά με το τι πιστεύει πως πρέπει να γίνει. Εργαζόμουν παλαιότερα με μια οικογένεια όπου οι γονείς παρουσίασαν το έφηβο παιδί τους ως ανεξέλεγκτο. Μια μέρα, ο πατέρας με επισκέφτηκε θυμωμένος και απελπισμένος. Μου είπε πως το παιδί είναι σκέτος μπελάς, πως δεν θα τον άφηναν να ξαναγυρίσει σπίτι και πως θα έπρεπε να τον φτιάξουμε για να μην κλέβει. Μόνο τότε θα μπορούσε το αγόρι να επιστρέψει σπίτι. (Ο νεαρός είχε ήδη εισαχθεί σε μονάδα κατοικίας του οργανισμού λόγω μιας έκτακτης ανάγκης κατά τη διάρκεια της νύχτας). Επιπλέον, ο πατέρας είπε ότι αν δεν μπορούσαμε να το καταφέρουμε αυτό, θα ήμασταν στη πραγματικότητα άχρηστοι. Αυτή είναι μια κατάσταση μη-ασφαλούς βεβαιότητας, με τη λύση να θεωρείται ασφαλής βεβαιότητα.

Νομίζω πως όλες μας σε περιόδους μεγάλου άγχους θέλουμε απλά κάποια να πάρει από πάνω μας το βάρος της ευθύνης της αλλαγής. Δεν θα έλεγα πως αυτό είναι παράλογο αίτημα. Θεωρώ πως το πρόβλημα στη θεραπεία είναι αν η θεραπεύτρια πράττει σαν αυτό να είναι εφικτό. Η θέση που προτείνω, σε συμφωνία με τη δεύτερη συστημική προσέγγιση της αλλαγής, είναι αυτή που θα αποκαλούσα ασφαλή αβεβαιότητα. Αυτή η θέση δεν είναι σταθερή. Είναι μια θέση που είναι πάντα σε μια κατάσταση ροής και είναι συμβατή με την έννοια ενός, με σεβασμό, συνεργατικού, εξελισσόμενου αφηγήματος που επιτρέπει την ανάδυση ενός πλαισίου στο οποίο νέες εξηγήσεις μπορούν να παρουσιαστούν παράλληλα χωρίς να αντικαθιστούν ή να ανταγωνίζονται με εξηγήσεις που φέρνουν οι πελάτες και οι θεραπευτές. Μια θέση ασφαλούς αβεβαιότητας είναι ένας τρόπος σκέψης σχετικά με τη θεραπευτική πρακτική, που στρέφει μακριά από τη βεβαιότητα του 'ταιριάσματος', ένα πλαίσιο που βοηθάει τους ανθρώπους να αποχωριστούν την ιδέα ότι οι λύσεις λύνουν τα πάντα.

Θα ήθελα τώρα να δώσω κάποια παραδείγματα του παραπάνω σκεπτικού σε συνάρτηση με διαφορετικά πλαίσια.

Θεραπεία

Ο Ros Draper (προσωπική επικοινωνία, 1990) έχει ορίσει τη διαφορά μεταξύ της πρώτης και της δεύτερης τάξης προσέγγισης ως εξής. Στην πρώτη, ο θεραπευτής διεξάγει τη συνεδρία σαν να προηγείται από τον πελάτη, οδηγώντας τον σε μια καλύτερη κατεύθυνση την οποία γνωρίζει ο θεραπευτής (ασφαλής βεβαιότητα). Στη δεύτερη, η θεραπεύτρια βρίσκεται δίπλα ή ελαφρώς πίσω από την πελάτισσα, χρησιμοποιώντας την ειδημοσύνη της του για να δημιουργήσει χώρο και νέες ερμηνείες (ασφαλής αβεβαιότητα).

Η “ασφαλής αβεβαιότητα” στη θεραπεία συνάδει λοιπόν με το να μην κατανοούμε ‘υπερβολικά’ γρήγορα (Anderson και Goolishian, όπ.), με ‘περιέργεια’ που περιλαμβάνει σεβασμό (Cecchin, 1987, Campbell, Draper και Huffington, 1989) και να αναγνωρίσουμε πως η θεραπεία είναι μία διαδικασία που επηρεάζει αμοιβαία θεραπευόμενους και θεραπευτή, καθώς ο καθένας εισάγει διαφοροποιήσεις στον άλλον με έναν τρόπο που τους επιτρέπει να έρθουν σε επαφή με γνωρίσματα που προηγουμένως ήταν εκτός της συνειδητής τους εμπειρίας. Πιστεύω ότι οι διακρίσεις που περιγράφονται στο σχήμα 1 μπορούν να βοηθήσουν τις θεραπεύτριες (και όσες δεν είναι θεραπεύτριες) να στραφούν μακριά από το να ξεκινούν από μια θέση «που ξέρουν πώς θα έπρεπε να είναι» (Cecchin, 1993) και προς θέσεις που φιλοξενούν διάφορες πιθανότητες.

Παιδική Προστασία

Το 1972 στη Βρετανία, δημοσιεύτηκε μία από τις πρώτες κυβερνητικές αναφορές σχετικά με τον θάνατο ενός παιδιού που δεν οφείλονταν σε ατύχημα. Έως το 1991, υπήρχαν άλλες 38 παρόμοιες αναφορές (HMSO, 1991). Διαβάζοντας αυτές τις αναφορές, ένα πράγμα γίνεται πολύ σαφές: οι συστάσεις που κάνει κάθε επιτροπή για να διασφαλίσει ότι δεν θα ξανασυμβεί το ίδιο πράγμα, γίνονται ολοένα και περισσότερο εκτενείς.

Όπως έχει επισημάνει ο Lang (1988), οι οργανισμοί κοινωνικών υπηρεσιών έχουν κινηθεί αρκετά προς τη διαχείριση της αβεβαιότητας. Με οδηγό τα συστήματα πεπιοιθήσεων που περιγράφονται πιο πάνω, δημιουργήθηκε μια τάση όπου η λίστα ελέγχου κινδυνεύει να γίνει το κύριο μέσο για την πρόληψη της κακοποίησης των παιδιών. Οι υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας συμπεριφέρονται σαν να βρίσκονται στον τομέα της μη-ασφαλούς αβεβαιότητας, και η αντίδρασή τους, που περιλαμβάνει αύξηση των ελέγχων, διαδικασιών, οδηγιών και κανονισμών, στοχεύει στον τομέα της ασφαλούς βεβαιότητας. Το αποτέλεσμα, όπως υποδεικνύει ο Lang, είναι ότι η απελπισία και η κατάθλιψη εδραιώνονται μεταξύ των κοινωνικών λειτουργών, με αποτέλεσμα πολλοί να εγκαταλείπουν τον τομέα για να

ασχοληθούν με άλλες δουλειές. Οι λίστες ελέγχου, οι οδηγίες και άλλα παρόμοια είναι χρήσιμα αλλά με όριο σε ένα πλαίσιο ασφαλούς βεβαιότητας. Η προσέγγιση προς την προστασία των παιδιών στη Βρετανία μοιάζει σαν προσπάθεια να καταστεί μια επιστήμη που βασίζεται στην ακρίβεια. Στην πραγματικότητα είναι ένας ανέφικτος στόχος. Δουλεύοντας από μια θέση ασφαλούς αβεβαιότητας θα σήμαινε να αναπτυχθεί ένα διαφορετικό είδος διερεύνησης, μακριά από την προσπάθεια να βρεθεί ο "αληθής τρόπος", κρατώντας όμως την ασφάλεια του παιδιού στο επίκεντρο.

Εκπαίδευση

Μία φίλη μου, έμπειρη κοινωνική λειτουργός και εξοικειωμένη με το πλαίσιο που περιγράφεται, μου μίλησε για ένα πρόσφατο μάθημα που παρακολούθησε σχετικά με την πιστοποίηση της ως διδάσκουσα πρακτικής. Μία από τις εργασίες για εκείνη την ημέρα ήταν να συμμετάσχει σε μια ομαδική συζήτηση σχετικά με τη διαδικασία σύνταξης Συμφωνιών Μάθησης. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης παρατήρησε ότι κάποιοι στην ομάδα πρόσθεταν συνεχώς καινούριες πληροφορίες στη συμφωνία. Εν τέλει, είπε πως φοβόταν μην πέσουν στην ψευδαίσθηση να θεωρούν πως αν σκεφτούν αρκετά, θα καλύψουν τα πάντα, θα αντιμετωπίσουν κάθε ζήτημα και θα προσέγγιζαν μια θέση ασφαλούς βεβαιότητας. Υποστήριξε ότι για εκείνη θα ήταν πιο ρεαλιστικό να αναγνωρίσουν ότι θα ήταν αδύνατον να καλύψουν τα πάντα. Η ασφαλής βεβαιότητα, ακόμα κι αν μπορούσε να επιτευχθεί, θα ήταν μια στατική κατάσταση που δεν θα επέτρεπε την αλλαγή. Επίσης, πρόσθεσε ότι ο στόχος θα έπρεπε να είναι προς μια κατεύθυνση ασφαλούς αβεβαιότητας (εξηγώντας το πλαίσιο) με την ομάδα να συμφωνεί σε μια σειρά από σημαντικούς όρους-κλειδιά που θα αποτελούσαν τη βάση για την εκπαίδευση των φοιτητών- κοινωνικών λειτουργών, αναγνωρίζοντας την ουσία του στοιχείου της αβεβαιότητας που μπορεί να θεωρηθεί ως έμφυτο στους ανθρώπους.

Εποπτεία Οικογενειακής Θεραπείας - Παράδειγμα περίπτωσης

Σε μία ομάδα εποπτείας για προχωρημένους εκπαιδευόμενους στην οικογενειακή θεραπεία, ένας από αυτούς τους εκπαιδευόμενους, ο Peter, πραγματοποιούσε μια συνεδρία με μια οικογένεια που αποτελείται από μία μητέρα, έναν επτάχρονο γιο, μία δεκαεπτάχρονη κόρη και τον σύντροφο της μητέρας. Ο Peter είναι ένας εξαιρετικά ικανός, προσεκτικός και χαμηλόφωνος εκπαιδευόμενος θεραπευτής, με τη δυνατότητα να

Κυβερνητική, Συστήματα, Ριζώματα: Σεμινάριο Θεωρίας, Φιλοσοφίας και Ιστορίας της Συστημικής/Οικογενειακής Θεραπείας

αντιμετωπίζει επαγγελματικά πολύπλοκες οικογενειακές σχέσεις. Μαζί με τους άλλους 3 εκπαιδευόμενους θεραπευτές του γκρουπ επέβλεπα τον Peter από μία οθόνη μονής κατεύθυνσης.

Λίγη ώρα μετά την έναρξη της συνεδρίας, είχε γίνει ξεκάθαρο ένα μοτίβο στον τρόπο με το οποίο δούλευε ο Peter με την οικογένεια. Ενώ είχε καταφέρει να αναδείξει και να αναπτύξει θέματα με τη μητέρα, την κόρη και τον γιο, υπήρχε εμφανής διαφορά στις συνομιλίες του με τον άνδρα. Οι ερωτήσεις προς αυτόν στόχευαν να αντλήσουν δεδομένα μόνο, και η συνομιλία μεταξύ τους παρέμενε σε αυτό το επίπεδο. Φαινόταν ότι υπήρχε μια διστακτικότητα από μέρους του Peter να συμβάλει στη δημιουργία ενός πλαισίου όπου θα μπορούσαν να εξερευνηθούν τα νοήματα. Ήταν λες και ο Peter πατούσε συνέχεια το φρένο και αυτό άρχιζε να επηρεάζει την ποιότητα της συνεδρίας με την οικογένεια συνολικά. Σε ορισμένα σημεία της συνέντευξης, κάλεσα τον Peter και του πρότεινα κάποια σημαντικά θέματα που θα μπορούσε να αναπτύξει με αυτόν τον άνδρα. Μετά και τη δεύτερη αποτυχημένη τηλεφωνική επικοινωνία μου, κατάλαβα πως το να αναλάβει κάποιο ρίσκο ο Peter σε σχέση με αυτόν τον άνδρα ήταν κάτι που πιθανότατα δεν θα άλλαζε κατά τη διάρκεια της συνεδρίας και θα ήταν κάτι που θα χρειαζόταν να συζητηθεί με τον Peter μετά την αποχώρηση της οικογένειας.

Είχα αρχίσει να αναρωτιέμαι αν ο Peter τον φοβόταν με κάποιο τρόπο. Αν και φιλικός, έμοιαζε άγριος. Στις συζητήσεις μας μετά τη συνεδρία, επικεντρώθηκα πρώτα απ' όλα στο (α) πώς αυτός ο άνδρας τον επηρέαζε κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, (β) πώς το εξηγεί αυτό και (γ) ποια διλήμματα προέκυψαν για αυτόν στο πλαίσιο της εργασίας με την οικογένεια.

Ο Peter δήλωσε ότι αισθανόταν αρκετά φοβισμένος από τον άνδρα και παρόλο που είχε αντιληφθεί αυτό το συναίσθημα κατά τη διάρκεια της συνεδρίας, δεν μπορούσε να το χρησιμοποιήσει με κάποιον τρόπο. Όταν αρχίσαμε να συζητάμε για ενδεχόμενες εξηγήσεις αυτού, ξεκίνησε να λέει πώς ο άνδρας του θύμιζε τους "σκληρούς άνδρες" που φοβόταν όταν ήταν νέος και ζούσε σε μια περιοχή της Βρετανίας. Η εμπειρία του στη συνέντευξη ήταν παράδειγμα μιας κατάστασης μη-ασφαλούς αβεβαιότητας. Η αντίδρασή του σε αυτά τα συναισθήματα φάνηκε να ήταν η διασφάλιση πως δεν θα έκανε κάτι που θα εξόργιζε αυτόν τον άνδρα. Δεν προκαλεί έκπληξη που ο Peter ακολούθησε πιστά ένα σενάριο ασφαλούς βεβαιότητας για να μαζέψει τα δεδομένα.

«Ως επόπτης, ήταν σημαντικό, παρόλες τις υποψίες μου πως η θεραπευτική συμπεριφορά του σχετιζόταν με τα δικά του οικογενειακά θέματα, να επικοινωνήσω μαζί του για τις ανησυχίες μου, αλλά και δικές του, συνάδοντας με μια στάση *εγγύτητας του κρατήματος* (όπως αναφέρεται προηγουμένως σε αυτό το άρθρο). Προσφέροντας χώρο και χρόνο στην κατανόηση, ανοίγοντας όμως ταυτόχρονα και την πόρτα για νέες έννοιες, έδωσε την ευκαιρία στον Peter και σε εμένα να πάρουμε ρίσκα, μένοντας πιστοί στην προσπάθεια ανάπτυξης θέσεων ασφαλούς αβεβαιότητας.»

Η επόμενη συνεδρία με την οικογένεια πραγματοποιήθηκε δύο εβδομάδες αργότερα. Ο Peter δήλωσε πριν ξεκινήσει η συνεδρία ότι, παρόλο που αισθανόταν ακόμα κάπως

Κυβερνητική, Συστήματα, Ριζώματα: Σεμινάριο Θεωρίας, Φιλοσοφίας και Ιστορίας της Συστημικής/Οικογενειακής Θεραπείας

νευρικός, οι συνδέσεις που είχε κάνει από την τελευταία συνεδρία του έδειξαν ότι μπορούσε να συμβάλει στη δημιουργία μιας θεραπευτικής δυναμικής με τον άνδρα της οικογένειας και να μην πάρει τον ασφαλή δρόμο. Η κρίση του Peter για τη μεταβολή στον εαυτό του ήταν ορθή, και το έργο του ανέδειξε μια ποιότητα που προηγουμένως έλειπε. Η ανάπτυξη ενός πλαισίου ασφαλούς αβεβαιότητας πίσω από την οθόνη, φαίνεται, συνέβαλε στην ανάπτυξη θέσεων ασφαλούς αβεβαιότητας μπροστά από αυτήν.

Επίλογος

Η ασφαλής αβεβαιότητα δεν είναι μια τεχνική, αλλά μια πάντοτε εξελισσόμενη κατάσταση ύπαρξης. Γι' αυτό έχω μείνει επίτηδες μακριά από μια προσέγγιση που να βασίζεται στο 'πώς να το κάνεις'. Ελπίζω να το έχω εξηγήσει επαρκώς ώστε οι άνθρωποι να μπορούν να κατασκευάσουν και να κατέχουν τις δικές τους πεποιθήσεις σχετικά με το πώς μπορεί να λειτουργήσει αυτή η πρακτική για αυτούς.

Η έννοια των θέσεων ασφαλούς αβεβαιότητας είναι μια προσπάθεια να προσφέρει ένα πρόσφορο έδαφος για αυτό που οι καλοί θεραπευτές, εκπαιδευτές και επόπτες (και άλλοι που εμπλέκονται σε θεραπευτική προσπάθεια οποιουδήποτε είδους) κάνουν πάντα όταν ασκούν το επάγγελμά τους με αποτελεσματικό τρόπο.

Α, με πόσο κόπο καταχτήθηκε κείνο το σοφό αξίωμα! Πόσες θυσίες κόστισε!

Πόσο δύσκολο στάθηκε να βρεθεί πως τα πράγματα ήταν έτσι κι όχι αλλιώς!

Με στεναγμό ανακούφισης το' γραψε ένας άνθρωπος μια μέρα της Γνώσης το βιβλίο.

Καιρό πολύ έμεινε χαραγμένο εκεί μέσα και γενιές ολόκληρες ζήσανε μαζί του, το' βλεπαν σαν αλήθεια αιώνια κι όσοι το ξέρανε καταφρονούσαν όσους τ' αγνοούσαν.

Μα κάποτε, μια υποψία μπορεί να γεννηθεί, γιατί μια καινούρια εμπειρία τραντάζει το ατράνταχτο αξίωμα. Ξυπνάει η αμφιβολία.

Μπέρτολτ Μπρεχτ (προαναφερθέν έργο)

Βιβλιογραφία

Anderson, H., & Goolishian, H. (1988). Human systems as linguistic systems: preliminary and evolving ideas about the implications for clinical theory. *Family Process*, 27, 371–393.

Anderson, H., & Goolishian, H. (1990). Beyond cybernetics: comments on Atkinson, B. & Heath, A. Further thoughts on second-order family therapy. *Family Process*, 29, 157–163.

Κυβερνητική, Συστήματα, Ριζώματα: Σεμινάριο Θεωρίας, Φιλοσοφίας και Ιστορίας της Συστημικής/Οικογενειακής Θεραπείας

- Anderson, H., & Goolishian, H. (1992). Therapeutic Process as Social Construction. In S. McNamee, & K. Gergen (Eds.), *Therapy as Social Construction*. London: Sage.
- Bateson, G. (1973). *Steps to an Ecology of Mind*, London: Paladin.
- Bateson, G. (1979). *Mind and Nature*. London: Wildwood.
- Berg, K. (1991) Workshop presentation, London.
- Brecht, B. (1976). *In Praise of Doubt*, (translated by Martin Esslin). In Brecht Poems 1913–1956. London: Methuen.
- Campbell, D., Draper, R., & Huffington, C. (1989). *Second Thoughts on the Theory and Practice of the Milan approach to Family Therapy*. London: Karnac.
- Capra, F. (1982). *The Turning Point*. New York: Bantam.
- Cecchin, G. (1987). Hypothesising, circularity and neutrality revisited: an invitation to curiosity. *Family Process*, 26, 405–413.
- Cecchin, G. (1993). Workshop Presentation, The Family Institute, Cardiff.
- Hawking, S. (1988). *A Brief History of Time*. New York: Bantam.
- Heisenberg, W. (1962). *Physics and Philosophy*. New York: Harper and Row.
- HMSO (1991). *Child Abuse*, London.
- Hoffman, L. (1985). Beyond power and control: towards a second-order systems therapy. *Family Systems Medicine*, 3, 381–396.
- Krull, M. (1988). Systemic thinking and ethics: political implications of the systemic perspective. In H. Jurgens, *Systemic Therapy: A European Perspective*. Borgmann.
- Lang, P. (1988). Organisations: conundrums, chaos and communication, Unpublished paper.
- Mason, B. (1989). *Handing Over*. London: Karnac.
- Maturana, H., & Varela, F. (1988). *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding*. Boston: Shambala.
- O'Hanlon, W. (1991). Workshop presentation, London.
- Prigogine, I. (1976). Order Through Fluctuation: Self-Organisation & Social Systems. In E. Jantsch, & C. H. Waddington (Eds.), *Evolution and Conciousness: Human systems in Transition*. Addison-Wesley, Reading, MA.
- Rushdie, S. (1988). From an interview (prior to Iran's fatwah), The Guardian, February 6th.
- de Shazer, S., & Berg, K. (1988). Constructing solutions. *Family Therapy Networker*, Sept/Oct, 42–43.

Κυβερνητική, Συστήματα, Ριζώματα: Σεμινάριο Θεωρίας, Φιλοσοφίας και Ιστορίας της Συστημικής/Οικογενειακής Θεραπείας

Stewart, K., Valentine, L., & Amundsen, J. (1991). The battle for definition: the problem with (the problem). *Journal of Strategic and Systemic Therapies*, 10, 21–31.

Von Foerster, H. (1990). Ethics and second-order cybernetics. Paper given at the International Conference on Systems and Family Therapy: Ethics, Epistemology. Paris: New Methods.

Zukav, G. (1979). *The Dancing Wu Li Masters*. New York: William Morrow.